

МІЖНАРОДНИЙ ОБМІН ЛЮДСЬКИМ КАПІТАЛОМ В КОНТЕКСТІ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Розглянуто поняття міжнародного обміну людським капіталом в контексті конкурентоспроможності економіки України. Показано асиметричний характер даного процесу, проаналізовано можливі загрози і наслідки. Запропоновано систему заходів, спрямованих на посилення позитивних та нівелювання негативних ефектів участі України у міжнародному обміні людським капіталом.

Концепція людського розвитку, що сформувалась у світі за останні роки, розглядає розвиток людського капіталу як основну мету і критерій суспільного прогресу та економічного зростання. Теорія економічного зростання зазнала значних змін з огляду на посилення значення людського капіталу. В умовах глобалізаційних процесів актуалізується процес міжнародного обміну людським капіталом. Ці тенденції ведуть до того, що конкурентоспроможність країн визначатиметься перш за все рівнем людського розвитку. Ключовою ланкою у підвищенні конкурентоздатності економіки є людський капітал.

Людський капітал, як визначають його більшість західних економістів (Г. Бекер, Т. Шульц, Дж. Мінцер, О.Нордхог), це наявний запас знань, навичок, мотивацій і енергії, яким володіє особа і може бути використаний протягом визначеного періоду часу з метою виробництва товарів і послуг [1].

В умовах сучасного етапу глобалізації обмін людським капіталом в світі все більше розширюється і стає необхідним на

міждержавному рівні. Зважаючи на те, що міграція робочої сили має односторонній характер, в сучасних умовах доцільно ввести поняття міжнародний обмін людським капіталом, яке дозволить розкрити специфічні сутнісні характеристики даного явища. Основними компонентами процесу міжнародного обміну людським капіталом є трудова міграція робочої сили (імміграція, еміграція, прихована міграція), освіта (обміни, стажування), туризм і охорона здоров'я. Важливим в контексті конкурентоспроможності економіки є покращання якості і, в остаточному підсумку, збільшення вартості людського капіталу. Вартісна характеристика людського капіталу дає можливість систематизувати інвестиції в людський капітал: витрати на освіту, включаючи загальну і спеціальну, формальну і неформальну, підготовку на робочому місці; витрати на охорону здоров'я, що складаються з витрат на профілактику захворювань, медичне обслуговування, дієтичне харчування, поліпшення житлових умов; витрати на мобільність, завдяки яким працівники мігрують з місць з відносно низькою продуктивністю в місця з відносно високою продуктивністю [2].

Метою статті є аналіз загроз і наслідків участі України у міжнародному обміні людським капіталом.

Міжнародний обмін людським капіталом зумовлює виникнення сукупності суттєвих проблем для нашої країни, серед яких наступні.

1. Втрата людського капіталу в процесі міжнародного обміну.

Зменшується численність населення України, оскільки значна частина тих, хто бере участь у міжнародному обміні – це молодь репродуктивного працездатного віку, яка найближчим часом не збирається повертатися на батьківщину. Виїзду українців на навчання в інші країни сприяють численні

коледжі та мовні школи, навчання в яких переважно й стає офіційною мотивацією поїздки. Окрім усього іншого, студентська віза часто надає право на роботу зі скороченим робочим днем, чим і користаються студенти, при цьому не звертаючи уваги на обмеження в часі під час роботи. Працюють у всіх сферах, де потрібна низькокваліфікована робота, в результаті чого відбувається декваліфікація робочої сили.

2. Моральний аспект, який має різносторонній вплив: з одного боку - розпадаються сім'ї, залишаються бездоглядними діти та люди похилого віку, з іншого – працюючи на чужині, заробітчани втрачають здоров'я, не отримуючи при цьому кваліфіковану медичну допомогу, зазнають впливу важкої фізичної і часто ненормованої праці, насильства з боку роботодавців, важких побутових умов, а крім цього, вони не мають гарантії щодо отримання зароблених грошей та правового захисту.
3. Структурні деформації ринкових механізмів у формі надмірного зростання цін на товари і послуги на внутрішньому ринку, зокрема на нерухомість, при існуючій низькій купівельній спроможності основної маси населення. Це, в свою чергу, призводить до нерівномірного розподілу коштів та ще більшого розшарування суспільства, оскільки найбільш бідні верстви не мають змоги виїхати за кордон на заробітки.
4. Погіршення співвідношення між працездатним і непрацездатним населенням. Зменшується також чисельність економічно активного населення працездатного віку (у 2000 р. чисельність працездатного населення становила 21150,7 тис.

ос., а 2004 р. - 20582,5 тис. осіб.), що призводить до глибоких деформації у демографічній структурі, сфері зайнятості й освіти [3].

5. Внутрішньонаціональна іммобільність людського капіталу нашої країни, яка є перешкодою економічному зростанню. Йдеться про схильність людського капіталу України до внутрішньої міграції, всередині країни, яка є надмірно низькою у порівнянні із залученням до міжнародної міграції робочої сили. На даному етапі внутрішній ринок праці України не є мобільним. Водночас джерелом економічного зростання має стати підвищення рівня мобільності людського капіталу в межах країни походження.
6. Структура імміграції в нашій країні на даному етапі є нераціональною. Станом на 1 січня 2005 р. кількість біженців в Україні становила 2459 осіб, з яких: з Європи – 201 ос., Азії – 1933 ос., Африки – 318 ос. В'їзд іммігрантів в нашу країну відбувається в основному з країн ризикової міграції (Туреччина, Китай, Іран). Серед основних категорій нелегальних мігрантів за громадянством основну кількість становлять громадяни Китаю – 25%; Індії – 25%; Пакистану – 7%; Афганістану – 7%; Іраку – 6%; В'єтнам – 5%; Бангладешу – 5%; Ірану – 4%; Сирії – 3%; інших країн – 13% [5]. При цьому процес імміграції можна охарактеризувати як “імміграція без розвитку іммігрантів”.
7. Прихована (латентна) міграція у формі використання іноземними компаніями, спільними підприємствами людського капіталу нашої країни без адекватного здійснення інвестицій в нього. З усіх можливих видів інвестицій в людський капітал здійснюються в кращому випадку інвестиції

в освіту та підвищення кваліфікації на робочому місці. Причому надається перевага специфічним, а не загальним інвестиціям в людський капітал з огляду на те, що специфічна підготовка наділяє працівників знаннями і навичками, які представляють інтерес лише для тієї фірми, де вони були отримані. Під час загальної підготовки працівник здобуває знання і навички, що можуть знайти застосування і на інших фірмах. Специфічна підготовка оплачується фірмами, і вони же отримують дохід від неї. Таким чином, іноземні працедавці, інвестуючи у специфічну підготовку персоналу, забезпечують роботу наших фахівців винятково в інтересах зарубіжних фірм. Відповідно, обмежується міжгалузєва та міжрегіональна мобільність трудових ресурсів, що унеможлиблює структурну перебудову економіки. Потрібно врахувати, що іноземні компанії чи їх філії здійснюють свою діяльність у високорентабельних підгалузях економіки (харчова промисловість, зв'язок, торгівля, фінансово-банківська сфера тощо), теж істотно обмежуючи внутрішньо економічний обмін людським капіталом. Окрім цього, очевидно є здійснення іноземними працедавцями інвестування в міжнародну мобільність людського капіталу, що в свою чергу може сприяти і сприяє формуванню міграційних установок і подальшій втраті людського капіталу. Як засвідчує досвід, майже не здійснюються інвестиції в здоров'я працівника (основний компонент людського капіталу), задіяного на роботі в іноземних компаніях. Певною мірою цьому сприяє й недостатня організованість профспілкового руху та слабкий вплив профспілок на діяльність вітчизняних та іноземних підприємств.

8. Погіршення стану здоров'я людського капіталу. Значною проблемою для нелегальних емігрантів є стан здоров'я і незахищеність за кордоном. Працюючи на низькокваліфікованих, а часом і шкідливих роботах за кордоном, відбувається зношування і погіршення людського капіталу. Оскільки інститут страхування життя і здоров'я людини в Україні ще слабо розвинений, хоча й динамічно розвивається, то цей аспект вимагає посиленої уваги і заходів зі сторони держави. Повноцінне відтворення людського капіталу можливе лише в разі існування цілісної системи соціальної підтримки людини на всіх етапах його життя.

Отже, розкриття поняття та аналіз наслідків міжнародного обміну людським капіталом в Україні свідчить про асиметричний характер участі нашої країни у міжнародному обміні, що послаблює конкурентноздатність національної економіки.

Масштаби та наслідки міжнародного обміну людським капіталом, особливо його нелегального складника набули характеру загрози національній безпеці в контексті конкурентоспроможності економіки. Цим обумовлена потреба у виважених підходах до можливих рекомендацій щодо усунення негативних наслідків. До системи заходів, спрямованих на посилення позитивних та нівелювання негативних ефектів участі України у міжнародному обміні людським капіталом, доцільно віднести такі.

1. Оцінка масштабів втрат людського капіталу в процесі міжнародного обміну і динаміки їх змін.
2. Артикулювання на вартісних характеристиках людського капіталу в доповненні до суто гуманітарних.

3. Активізація обміну людським капіталом на молодіжному рівні завдяки створенню спільних міжнародних навчальних закладів.
4. Підтримка кадровими агенціями випускників спільних навчальних закладів.

Таким чином, наведені в даному матеріалі аналітичні оцінки основних проблем міжнародного обміну людським капіталом в контексті конкурентоспроможності економіки безсумнівно, свідчать про істотну загрозу втрати людського капіталу нашої країни. Структурні зміни, що відбуваються стихійно, без активного втручання держави, поки-що демонструють тенденції прямо протилежні до тих, які необхідні для побудови конкурентоспроможної економіки, що базується на знаннях. Злам цих тенденцій, забезпечення прогресивних структурних змін вимагає значних зусиль з боку держави, формування відповідної політики. В основу цієї політики має бути покладена орієнтація на збереження і покращення людського капіталу і використання позитивних ефектів міжнародного обміну людським капіталом.

Список використаних джерел:

1. Becker G. and Tomes N. Human Capital and the Rise and Fall of Families. - "Journal of Labor Economics", 1986, v. 4, No. 1.
2. Макконел К.Р., Брю С.Л. Экономикс: принципы, проблемы и политика. - Т.2. - М: Республика, 1992. - 400 с.
3. Статистичний щорічник України, 2004 / За редакцією О. Г. Осауленка. - Видавництво "Консультант".- 2005 р.- 590 с.
- 4.<http://usinfo.state.gov/russian/Archive/2006/Jan/09-256401.html>
- 5.<http://www.migration-info.org.ua/phps/i.php?go=countrytopic&tid=158>

